

Sprostac' zmianom

Szkice o powinnościach
współczesnej socjologii

pod redakcją
Krystyny Slany
i Zygmunta Seręgi

NOMOS

*Księga ofiarowana Profesorowi Marianowi Niezgodzie
z okazji 40-lecia pracy naukowej*

Sprostać zmianom

Szkice o powinnościach
współczesnej socjologii

pod redakcją
Krystyny Slany
i Zygmunta Seręgi

NOMOS

© Copyright by Zakład Wydawniczy »NOMOS«, Kraków 2009

Wszelkie prawa zastrzeżone. Książka ani żadna jej część nie może być przedrukowywana ani w jakikolwiek inny sposób reprodukowana czy powielana mechanicznie, fotooptycznie, zapisywana elektronicznie lub magnetycznie ani odczytywana w środkach publicznego przekazu bez pisemnej zgody wydawcy.

Recenzja: prof. dr hab. Grzegorz Babiński

Książka dofinansowana przez Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego

Redakcja wydawnicza i I korekta: Anna Grochowska-Piróg
II korekta: Magdalena Tytuła
Redakcja techniczna: Dariusz Piskulak
Projekt okładki: Kompania Graficzna – Joanna i Wojciech Jedlińscy

ISBN 978-83-60490-93-8

Kraków 2009

Zakład Wydawniczy »NOMOS«
31-208 Kraków, ul. Kluczborska 25/3u; tel./fax 012 626 19 21
e-mail: biuro@nomos.pl; www.nomos.pl

SPIS TREŚCI

Przedmowa	7
George Mladenovski: Czynniki kulturowe a transformacja społeczna w najnowszych perspektywach teoretycznych	23
Krzysztof Frysztacki: Między Polską a Macedonią: dwa światy, jedna socjologia	29
HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ POLSKIEJ SCENY POLITYCZNEJ	35
Hieronim Kubiak: Wczesne fazy rozwojowe polskich partii politycznych i ich uwarunkowania	37
Jacek Wódz: Antropologia polityki – zaniedbana szansa poznania dynamiki zmian społecznych w Polsce	49
REGIONALNE KORELATY TOŻSAMOŚCI SPOŁECZNEJ	57
Marek S. Szczepański, Weronika Ślęzak-Tazbir: Tragarze tożsamości. Między ciągłością a zmianą – metamorfozy identyfikacji indywidualnych i regionalnych ...	59
Wojciech Świątkiewicz, Maria Świątkiewicz-Mośny: Społeczne identyfikacje w wielkomijskiej przestrzeni. Studium socjologiczne współczesnych Katowic ...	75
SPECYFIKA RYNKU PRACY	89
Daniel Markowski: Bezrobocie – jego uwarunkowania i strukturalne konsekwencje	91
Jerzy B. Sobczak: O alternatywnych formach pracy i zatrudnienia. Przyczynek do charakterystyki przemian rynku pracy	101
Aleksander Marcinkowski: Gospodarka wiedzy jako idea i rzeczywistość	123
Barbara Gąciarz: Metropolia jako rynek pracy w dobie intensywnych zmian społeczno-ekonomicznych	140
Janusz Mucha: Dynamika nauk ścisłych i technicznych w rozumieniu ich reprezentantów	161
DYLEMATY SPOŁECZEŃSTWA WIEDZY	175
Ewa Jurczyńska-McCluskey: <i>Learning regions</i> a innowacyjność. Szanse i wyzwania postrzegane okiem socjologa	177
Marta Zahorska: Edukacja drogą marginalizacji?	185

PRZEJAWY TRADYCJI W DOBIE POSTMODERNIZMU	197
Zygmunt Seręga: Kręte drogi powrotu tradycji. Tradycja i nowoczesność w postmodernistycznej synchronii	199
Krzysztof Gorlach, Zbigniew Drąg: Źródła wiedzy i informacji w opiniach właścicieli rodzinnych gospodarstw rolnych w Polsce w latach 1994-2007	213
 SOCJALIZACJA, EDUKACJA, WYCHOWANIE	 229
Maria Zielińska: Wybrane elementy koncepcji życia młodych Polaków na przełomie wieków – ciągłość i zmiana	231
Grażyna Skąpska: Komunikacja o prawie a świadomość i kultura prawna – krótki komentarz socjologa	245
Maria Donevska: Wyzwania dla pracy socjalnej i pomocy społecznej wynikające z wielokulturowości społeczeństwa macedońskiego	256
Petre Georgievski: Kontekst społeczny szkolnego kryzysu i formy przemocy w szkole	263
Beata Kowalska: Edukacja kobiet na Bliskim Wschodzie – wybrane aspekty	279
Marek Kucia: Nauczanie o Holokauście w polskich szkołach	294
 MIGRACJE	 301
Krystyna Romaniszyn: Powroty i migracja powrotna – kwestie definicyjne	303
Krystyna Slany, Magdalena Ślusarczyk: Płeć kulturowa w badaniach nad imigrantami w Polsce	315
 SOCJOLOGIA INTERNETU	 331
Lesław H. Haber: Codziennosc poprzez Internet – w kierunku socjologii stosowanej	333
Dorota Żuchowska-Skiba: Alterglobaliści w sieci – Internet jako elektroniczna przestrzeń dla nowych ruchów społecznych	343
* * *	
Maria Świątkiewicz-Mośny, Aleksandra Wagner: Ale gdzie tu jest socjologia? Mariana Niezgody koncepcja wychowania (doktorantów) – próba rekonstrukcji	357
Piotr Długosz: Moje spotkania z Profesorem Niezgodą	361
 Bibliografia prac Mariana Niezgody	 365
Doktoranci Mariana Niezgody	375
Bibliografia prac cytowanych	377
Noty biograficzne	401

PRZEDMOWA

W roku 2009 mija 48 lat od związania się Jubilata z Uniwersytetem Jagiellońskim, a 40 od rozpoczęcia przez niego pracy zawodowej w Instytucie Socjologii. Czterdzieści lat temu Marian Niezgoda zapoczątkował swoją karierę naukową w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Urodził się w Oświęcimiu w czasie II wojny światowej. Jak sam pisze, losy jego były dość typowe dla pokolenia wojny, a jego koledzy mieli podobne doświadczenia. Ojciec zginął na dwa miesiące przed jego urodzeniem (za przynależność do AK rozstrzelano go w obozie koncentracyjnym Auschwitz). W Oświęcimiu chodził do szkoły podstawowej, a potem do Liceum Ogólnokształcącego im. S. Konarskiego. Od najmłodszych lat wiedział, że miejscem jego studiów będzie Kraków. W roku 1961 rozpoczął studiowanie filologii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w 1966 roku obronił pracę magisterską pt. „*Popioły*” na ekranie, napisaną pod kierunkiem prof. Wacława Kubackiego. Równocześnie rozpoczął studia socjologiczne, zakończone w 1970 roku obroną pracy magisterskiej pt. *Propagandowy wzór studenta*, przygotowaną pod kierunkiem prof. Władysława Kwaśniewicza.

Studiując socjologię, Marian Niezgoda pracował w Zarządzie Wojewódzkim Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, a w 1969 roku związał się zawodowo z Instytutem Socjologii, w którym pracuje do dzisiaj. Na początku swej kariery (lata 1969-1972) zostaje asystentem w Katedrze Etnografii Ogólnej i Socjologii, którą kierował wówczas doc. Władysław Kwaśniewicz, a w latach 1972-1976 pracuje na stanowisku starszego asystenta. W roku 1975 broni pracę doktorską pt. *Społeczne determinanty wyboru zawodu*, napisaną pod kierunkiem prof. Hieronima Kubiaka. Konsekwencją otrzymania stopnia doktora jest praca w latach 1976-1994 na stanowisku adiunkta. W roku 1993 ukazuje się jego książka *Oświata i procesy rozwoju społecznego: przypadek Polski. Studium socjologiczne*, która staje się podstawą habilitacji Jubilata w roku 1994. W latach 1994-2002 Marian Niezgoda pracuje w Instytucie Socjologii na stanowisku adiunkta habilitowanego, by w roku 2002 zostać mianowanym na stanowisko profesora nadzwyczajnego.

Zainteresowania naukowe Jubilata mieszczą się w obszarze czterech subdyscyplin socjologicznych: socjologii oświaty i wychowania, socjologii masowego komunikowania, socjologii społeczności regionalnych i lokalnych oraz metodologii badań socjologicznych. Łączy je to, że współczesne procesy wychowania są

bardzo mocno zinstytucjonalizowane. Dominujące znaczenie dla procesów socjalizacji, a w konsekwencji dla formowania osobowości społecznej, mają działania szkoły jako elementu bezpośredniego środowiska wychowawczego oraz systemu środków masowego komunikowania jako najważniejszego składnika środowiska wychowawczego pośredniego. Analizowane procesy, jak podkreśla Marian Niezgoda, nie zachodzą w społecznej próżni, ale w określonym społecznym kontekście, stąd jego zainteresowanie szczególnymi uwarunkowaniami, jakie wynikają z życia w konkretnych społecznościach. Szanse edukacyjne, aspiracje życiowe, procesy formowania osobowości społecznej są kształtowane zawsze w określonych typowych środowiskach społecznych, uwarunkowanych regionalnie i lokalnie.

Szkoła i systemy kształcenia interesują Jubilata jako ten typ instytucji, które umożliwiają przekaz międzypokoleniowy najbardziej znaczącej części dorobku ludzkiego. Szkoła (i realizowany przez nią program kształcenia i wychowania) wdraża do obcowania z kulturą symboliczną – uniwersalną i narodową. Jest zatem jednym z tych społecznych czynników, który miał niebagatelne znaczenie dla kształtowania narodu rozumianego zarówno jako wspólnota kulturowa, jak i polityczna. Temu zagadnieniu wyraźnie poświęcona jest ta część jego publikacji i opracowań badawczych (zob. *Bibliografia prac Mariana Niezgody*), które koncentrują się na zagadnieniach związku pomiędzy systemami oświatowymi i procesami rozwoju społecznego, w tym także roli szkoły w procesach narodotwórczych i budowania tożsamości narodowej.

Drugi, chociaż chronologicznie wcześniejszy, nurt zainteresowania Jubilata oświatą odnosi się do styku pomiędzy działalnością szkoły, struktury społecznej i gospodarki, a w szczególności jej wpływu na mechanizm kształtowania się edukacyjnych i zawodowych aspiracji młodzieży wywodzącej się z różnych kategorii społecznych. Stąd też wynikają jego zainteresowania problematyką dostępności różnych szczebli kształcenia, wliczając w to szkolnictwo wyższe. Dowodzi on, iż bariery edukacyjne sprzyjają dziedziczeniu pozycji społecznych, a więc służą konserwacji porządku społecznego. Tym zagadnieniom poświęcone są te publikacje i opracowania w ramach projektów badawczych, które koncentrują się na analizie szkoły jako kanału ruchliwości społecznej, ale równocześnie ukazują ją jako instytucję odtwarzania i pogłębiania istniejących różnic społecznych. Stanowią one także przedmiot badań, które realizuje obecnie kierowany przez Mariana Niezgodę zespół badawczy w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego: „Analiza społecznych konsekwencji przemian edukacyjnych w Polsce”. Wraz z zespołem stara się on znaleźć odpowiedzi na pytania dotyczące mechanizmów zmiany edukacyjnej w Polsce po roku 1989, widząc je nie tylko w działaniach reformatorskich odpowiednich ministerstw, ale też w pojawieniu się fenomenu w postaci rynku edukacyjnego, jako odpowiedzi na proces reform rynkowych w polskiej gospodarce. Nie mniej ważnym, nurtującym go pytaniem jest: w jakim stopniu nowe warunki funkcjonowania systemu oświatowego zwięk-

szają szanse edukacyjne młodzieży, czy raczej prowadzą do wykluczenia i marginalizacji dużej jej części.

Badania Jubilata dobitnie wskazują, iż aspiracje edukacyjne i zawodowe mają wpływ nie tylko na przyszłą pozycję społeczną jednostek, ale również na ich miejsce na rynku pracy. Szkoły wszelkich szczebli w mniejszym lub większym stopniu oferują swoim potencjalnym uczniom i studentom wachlarz kwalifikacji i umiejętności, których zdobycie zwiększa ich szanse na rynku pracy. Ten „rynkowy” aspekt ma znaczenie nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale także ogólnospołecznym. Poziom kwalifikacji i posiadane umiejętności to równocześnie określenie „kapitału ludzkiego”, „zasobów ludzkich” determinujących potencjał rozwojowy konkretnych społeczności lokalnych i regionalnych, ich szanse na wykorzystanie możliwości, jakie stwarza proces transformacji systemowej i integracji z Unią Europejską.

Nie bez wpływu na ten sposób myślenia o oświacie były dla Jubilata studia prac polskich socjologów wychowania – szczególnie Floriana Znanieckiego, Józefa Chałasińskiego, Jana Szczepańskiego, Władysława Adamskiego, Władysława Kozakiewicza, Zbigniewa Kwiecińskiego, Wiesława Wiśniewskiego – oraz pobyty w ośrodkach za granicą: sześciomiesięczny pobyt w Paryżu w École des Hautes Études en Sciences Sociales i uczestnictwo w seminarium Pierre’a Bourdieu, a dodatkowo możliwość studiów w International Institute of Education, zaangażowanym wówczas w realizację wychowawczych projektów europejskich (Ladislav Cerych, Guy Neave), zaledwie miesięczny staż w Nuffield College, lecz dający znakomitą możliwość zapoznania się z brytyjską socjologią oświaty, a także nawiązania osobistych kontaktów i wymiany poglądów z Andrew H. Halseyem, Jean Floud i Margaret Arche czy Johnem Goldthorpem. Dwukrotny pobyt na Uniwersytecie w Lejdzie pozwolił Marianowi Niezgodzie zapoznać się z tymi trendami w refleksji teoretycznej i badaniach oświatowych, które identyfikowane są jako „pedagogia oporu” (z kręgu Henri Giroux i Petera McLarena) oraz „ukryty program szkoły”.

To wszystko znajduje odbicie w publikacjach odnoszących się do teoretycznych aspektów analizy wskazanych wyżej zjawisk i procesów. Stąd wynikają refleksje nad korzeniami socjologii oświaty i wychowania, podejściami teoretycznymi, modelami systemów edukacyjnych, służące do opisu i wyjaśnienia obecnego stanu edukacji w Polsce i na świecie oraz odbicia, jakie znajdują w nich najważniejsze procesy społeczne współczesności (procesy narodotwórcze, formowania się społeczeństwa obywatelskiego, społeczeństwa informacyjnego, wyzwań, jakie niosą procesy globalizacji, dominacji środków masowego komunikowania, szczególnie telewizji i tzw. nowych mediów).

Problematyka socjologii oświaty znajduje odbicie w zrealizowanych przez Mariana Niezgodę na przełomie 2004 i 2005 roku ogólnopolskich badaniach na reprezentacyjnej próbie nauczycieli, zamówionych przez Zarząd Główny Związku Nauczycielstwa Polskiego („Nauczyciele polscy na przełomie wieków: między misją a profesjonalizmem”). Z badań tych wynika, że dla sprawnego i efektywnego funkcjonowania szkoły nauczyciel – wykształcony, dobrze przygotowany do realizacji

swej roli zawodowej (nawet misji), rozumiejący uczniów i świadom narastających zmian – jest niezbędny. Żadna reforma systemu szkolnego nie ma szans na skuteczną realizację bez poparcia i zaangażowania tej kategorii zawodowej. Przedmiotem zainteresowania badawczego Jubilata była, z jednej strony, kondycja społeczna nauczycieli, ich społeczny portret, a z drugiej – sposoby postrzegania i realizacji roli profesjonalnej, stosunek do reform oświatowych i wyzwań, jakie przynosi zmiana społeczna – wyzwania społeczeństwa informacyjnego i społeczeństwa wiedzy. Syntezę badań zawiera przygotowywana do druku książka *Nauczyciele polscy na przełomie wieków: między misją a profesjonalizmem* (wydano już wstępny raport z badań).

Drugi, wskazany wyżej nurt zainteresowań badawczych Jubilata – badania nad masowym komunikowaniem – został zapoczątkowany przez współpracę z Ośrodkiem Badań Prasoznawczych w Krakowie, którą podjął jeszcze jako student socjologii. Jej wynikiem były między innymi analizy prasy młodzieżowej i codziennej lokalnej, realizowane już na gruncie Instytutu Socjologii UJ wraz z profesorami Hieronimem Kubiakiem i Grzegorzem Babińskim. Sprzyjała im także późniejsza współpraca z prof. Tomaszem Gobanem-Klasem i obecna z Wydziałem Humanistycznym AGH.

Ten nurt jest zasadniczo komplementarny wobec badań oświatowych. Środki masowego komunikowania interesują Jubilata przede wszystkim jako zespół instytucji i narzędzi zorientowanych na wywieranie wpływu na ludzi. Dlatego w polu dociekań znajdują się analizy raczej konsekwencji istnienia mediów dla sfery społecznej niż samego sposobu ich funkcjonowania.

Te zainteresowania znajdują odzwierciedlenie w badaniach nad odbiciem kampanii politycznych w mediach oraz roli, jakie same media odgrywają w ich trakcie. Marian Niezgodą stawia tezę, że współczesna polska polityka została przez nie zdominowana. Warto tutaj wspomnieć o badaniach prowadzonych ze współpracownikami nad sposobami prezentacji w prasie codziennej i tygodniowej kampanii prezydenckich oraz swego rodzaju *case study* kampanii i wyborów samorządowych w małej gminie (zob. *Wybory samorządowe w małej gminie*, współred. 2006a). Marian Niezgodą argumentuje, iż aspekt polityczny nie wyczerpuje złożonego wpływu mediów na współczesne społeczeństwo. Dochodzi do tego ich wykorzystanie ekonomiczne, marketing, public relations, reklama, edukacja w kontekście zmian, jakim one obecnie ulegają („odmasowienie” mediów, nowy rynek medialny ważny szczególnie w Polsce) i wreszcie pojawienia się „nowych mediów”, szczególnie Internetu.

Spowodowało to zainteresowanie Jubilata wylanianiem się nowego typu społeczeństwa – społeczeństwa informacyjnego, w którym zarządzanie informacją z wykorzystaniem podłączonych do Sieci komputerów staje się szczególnie właściwością generującą zmiany w sferze gospodarki (dominacja trzeciego sektora, e-business, e-commerce, distance-work), polityki, kultury, edukacji czy nawet religii. Znalazło to odbicie we współpracy badawczej z Katedrą Socjologii i Psycholo-

gii Zarządzania i Komunikowania Wydziału Humanistycznego AGH w Krakowie. Współpraca ta odzwierciedliła się we współorganizowaniu konferencji naukowych, realizacji badań nad krakowską akademicką społecznością informacyjną, które zaowocowały udziałem Jubilata (2005e, f, g; 2006d, e, f) i jego współpracowników w zbiorowych publikacjach: *Akademicka społeczność informacyjna: na przykładzie środowiska akademickiego Akademii Górniczo-Hutniczej, Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Ekonomicznej* (red. Lesław H. Haber, 2005) oraz *Społeczeństwo informacyjne. Aspekty funkcjonalne i dysfunkcjonalne* (red. Lesław H. Haber i Marian Niezgoda, 2006).

Warto zaznaczyć, że problematyka nowych mediów, Internetu, społeczeństwa informacyjnego stanowi nie tylko przedmiot zainteresowań badawczych Jubilata, ale także występuje obecnie najczęściej w realizowanych pod jego kierownictwem pracach magisterskich i rozprawach doktorskich.

Określone wyżej nurty zainteresowań badawczych prowadziły Mariana Niezgodę do stawiania pytań nie tylko o status teoretyczny analizowanych zjawisk i procesów, ale także o to, jak je badać – za pomocą jakich metod, technik, narzędzi gromadzenia i analizy danych? Jak organizować proces badawczy, jak uczynić go bardziej efektywnym, a wyniki bardziej pewnymi? Jego zainteresowania metodologiczne koncentrują się głównie wokół stosowania technik analizy treści nie tylko do przekazów prasowych, ale i telewizyjnych, zastosowania technik komputerowych do analizy tekstów, możliwości, jakie stwarzają komputerowe pakiety statystyczne do analizy danych w naukach społecznych. Polem ich realizacji była i jest przede wszystkim dydaktyka, gdzie Jubilat stara się kłaść nacisk na wyposażenie studentów w umiejętności warsztatowe, które mogą się przydać w późniejszej pracy zawodowej. To przekonanie legło u podstaw pomysłu przygotowania dwóch tomów wyboru tekstów metodologicznych, wspólnie z prof. Marianem Malikowskim, wydanych przez Wyższą Szkołę Społeczno-Gospodarczą w Tyczynie (1997a).

Zainteresowania naukowe Mariana Niezgody znajdują swoje odbicie w prowadzonych przez niego zajęciach dydaktycznych. Obejmują one szeroki zakres przedmiotów socjologicznych: od socjologii oświaty i masowego komunikowania się przez makrostruktury społeczne do metodologii badań socjologicznych. Od 1994 roku prowadzi regularnie seminaria magisterskie na wszystkich typach studiów (wypromował w sumie ponad 130 magistrów), a od roku 1999 seminarium doktorskie (wypromował sześciu doktorów i jest promotorem w siedmiu otwartych przewodach).

Warto podkreślić, iż Marian Niezgoda wspierał rozwój socjologii i pracował w Wyższej Szkole Społeczno-Gospodarczej w Tyczynie (lata 1996-2003). Od roku 2003 roku do chwili obecnej współpracuje z Wydziałem Humanistycznym Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, gdzie włączył się w nurt badań nad skutkami przemian w systemie komunikacyjnym, a w konsekwencji formowania się nowego typu społeczeństwa informacyjnego.

Szczególnym doświadczeniem jest dla Jubilata trwająca blisko 30 lat współpraca z Instytutem Socjologii Uniwersytetu Świętych Cyryla i Metodego w Skopiu.

Obok pobytów studyjnych jej jądrem są organizowane co dwa lata seminaria, będące płaszczyzną wymiany rezultatów badań pokazujących trendy przemian społecznych w Polsce, dawnej Jugosławii i niepodległej Macedonii. Efektem współpracy są publikacje książkowe wystąpień prezentowanych w trakcie seminariów, m.in. *Industrializacja i urbanizacja w społeczeństwie socjalistycznym* (red., 1979a), *The Consequences of Great Transformation. Transactions of VII Kraków–Skopje Sociological Seminar* (red., 2004a), *Culture in Transition – Transition in Culture* (współred., 2009). Za udział i współorganizację współpracy naukowej z Uniwersytetem Świętych Cyryla i Metodego w Skopiu Jubilat został zaszczycony nadaniem mu tytułu honorowego profesora nauk filozoficznych (najwyższe wyróżnienie przyznawane przez Senat tego uniwersytetu).

W naukowym dorobku pohabilitacyjnym Jubilata warto podkreślić kilka osiągnięć. Na pierwszym miejscu znajdzie się cykl publikacji poświęconych szkole, czy szerzej: systemowi oświaty, przemianom w warunkach jej działania pod wpływem zmian w społecznym otoczeniu: *Education at the Crossroads*, wraz z Anną Kosiarsz-Stolarską (1993b); *Współczesne nurty teoretyczne w socjologii oświaty* (1994); *Kultura, szkoła i integracja narodowa* (1996a); *Oświata i problemy polityki edukacyjnej we współczesnym społeczeństwie. Zagadnienia ogólne* (1997c); *Kształcenie dla przyszłości* (1998a); *Oświata i rynek – w kierunku rynkowego modelu oświaty* (1999a); hasła w Encyklopedii socjologii: *Oświata i kształcenie* (2000c), *Szkoła i skolaryzacja* (2002a), *Teoria reprodukcji kultury* (2002b); *Szkoła i wychowanie w socjologii Emila Durkheima* (2000d); *Education in Transition: the Polish Case* (2004c); *Transformacja – rynek – edukacja – młodzież. O warunkach społecznych kształtujących szanse życiowe współczesnej młodzieży Polski* (2003c); *Edukacja w społeczeństwie wiedzy, czyli o zmienionych warunkach działania szkoły* (2005h); *Education and the Europe of knowledge project: new challenges for educational systems* (2006g); aktualne badania nad nauczycielami i projekt badawczy „Analiza społecznych konsekwencji przemian edukacyjnych w Polsce”. Nie bez znaczenia są publikacje poświęcone mediom masowym i procesowi formowania się społeczeństwa informacyjnego (np. *Współczesne radio polskie: „bęben plemienny” czy „partner do pogawędki”* (wraz z Andrzejem Szumakowiczem, 1996c); *Rzeczywistość społeczna czy rzeczywistość telewizyjna* (2000a); *Społeczeństwo informacyjne w perspektywie socjologicznej: idea czy rzeczywistość?* (2004h); *Zmiany stylu życia pod wpływem Internetu* (2005e); *Czy kontakt z komputerem zmienia nasze codzienne życie?* (wraz z Pawłem Napieraczem, 2005f), *E-styl życia – aspekty funkcjonalne i dysfunkcjonalne* (2005g); *Zamiast zakończenia czyli o mediatyzacji polityki* (2006c).

Z pracą na uczelni jest związana działalność nie tylko badawcza i dydaktyczna, ale także organizatorska. Od 1997 roku Marian Niezgodą kierował Zakładem Socjologii Komunikacji UJ, przekształconym później w Zakład Metod i Technik Badawczych w Socjologii (od 1997), a obecnie noszącym nazwę Zakładu Socjologii Komunikacji Społecznej. Przez cztery lata kierował też (równolegle) Zakładem Badania Procesów Grupowych, obecnie przekształconym w Pracownię Badania

Procesów Grupowych, działającą w ramach Zakładu Metod i Technik Badawczych w Socjologii.

Od 1 września 1999 roku do 30 sierpnia 2002 był wicedyrektorem Instytutu Socjologii UJ, odpowiadając za sprawy studenckie i dydaktyczne. Od roku 2002 do 2008 Jubilat pełnił funkcję dyrektora Instytutu Socjologii UJ. Z tej racji uczestniczył w pracach Konferencji Instytutów Socjologii, która koncentrowała się na problemach związanych z kształceniem na studiach socjologicznych, a szczególnie doskonaleniem programów nauczania. Zaangażował się w przygotowanie koncepcji kształcenia dwustopniowego socjologów, będącej konsekwencją realizacji postanowień procesu bolońskiego.

Pracował w zespole ekspertów Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej, przygotowującym akredytację kierunku socjologia, a później uczestniczył w zespołach wizytujących. Był także ekspertem Państwowej Komisji Akredytacyjnej.

Do rutynowych obowiązków zaliczyć należy opiekę nad studentami Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych czy uczestniczących w programie MOST oraz nad studentami przyjeżdżającymi do Krakowa w ramach wymiany międzynarodowej, stażystami krajowymi i zagranicznymi, a także udział w przewodach habilitacyjnych i doktorskich połączony z recenzowaniem tych rozpraw i dorobku naukowego.

* * *

Zasygnalizowane wątki biografii naukowej Jubilata wskazują, jak różnorodny i obszerny jest zakres nie tylko jego zainteresowań, ale i dokonań. To, jak doskonale sobie radzi w wielu rolach: badacza, uczonego, menedżera, wychowawcy, czy lepiej – nauczyciela-mistrza, potwierdzają także wypowiedzi jego przyjaciół, współpracowników i wychowanków, składające się na niniejszy tom.

Marian Niezgoda jest dla całej społeczności Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz licznych kolegów i koleżanek z innych ośrodków naukowych nie tylko cenionym autorytetem w badanych przez niego obszarach socjologii, ale także ciepłym, serdecznym przyjacielem, na którego pomoc, życzliwe wsparcie i dobre rady zawsze możemy liczyć.

Tom upamiętniający jubileusz 40-lecia pracy naukowej Mariana Niezgody ofiarują Mu koleżanki i koledzy, pamiętający o tej ważnej dla nas wszystkich rocznicy.

Książkę otwiera artykuł Geoga Mladenovskiego. Jego treści dotyczą w sposób najbardziej zgeneralizowany fundamentalnej relacji pomiędzy kulturą a zmianą społeczną. Dzięki temu wyróżnia się on stopniem uogólnienia spośród całego zbioru artykułów, które choć równie wartościowe, traktują jednak o węższych zagadnieniach społecznej rzeczywistości, co staraliśmy się uwypuklić w tytułach rozdziałów.

Kolejny tekst zawiera oprócz wątku naukowego także swoistą laudację Jubilata, który zainicjował i podtrzymuje polsko-macedońską współpracę naukową. Owocuje ona szeregiem publikacji wspólnych wątków badawczych, diskutowanych na kolejnych seminariach. Ich zwięzłą rekapitulację daje Krzysztof Frysztacki przy okazji prezentacji interesującej roli integracyjnej wspólnego socjologicznego warsztatu naukowego.

Pozostałe wypowiedzi układają się w dziewięć obszarów, w których między innymi toczy się dyskurs o powinnościach współczesnej socjologii.

Historia i współczesność polskiej sceny politycznej

Walka polityczna nigdy nie jest wolna od taktyki nastawionej na całkowitą eliminację przeciwnika. Na tym polu partie polityczne prezentują postawę bliską amoralnemu familizmowi, jak mógłby powiedzieć Edward Banfield. Szczególnie dogodne ku temu warunki stwarza totalitaryzm i autorytaryzm we wszelkich odmianach. Polska doświadczyła obu, ze znaczącymi skutkami politycznymi.

Hieronim Kubiak w swoim szkicu historii partii politycznych podkreśla, że skład sceny politycznej w danym momencie dziejowym jest nie tylko produktem sił na tej scenie dominujących, lecz wypływa także z ujawniających się potrzeb społeczno-ekonomicznych określonych kategorii społecznej struktury. Porównując skutki działania sił totalitarnych i autorytarnych kształtujących politykę, wskazuje granice wpływu tych sił. Z drugiej strony, spektakl na scenie politycznej odgrywany jest przed liczną, ale mało wymagającą widownią, która w dodatku nie odznacza się dobrą pamięcią. Zakres tej widowni i jej skład społeczny pokrywa się mniej więcej ze zbiorem publiczności mediów kultury masowej. Jednostki w obu zbiorach posiadają cechę wspólną, to jest muszą być odpowiednio motywowane, aby zasiąść wśród publiczności. Co się tyczy polityki, taką motywację nabywają w procesie socjalizacji prowadzącym do wyartykułowania politycznej tożsamości. Jest ono równoczesne z rozpoznaniem swojej pozycji społecznej, miejsca w uwarstwieniu, a co za tym idzie, interesów grupowych i potrzeb podzielanych w najbliższej społeczności, z którą się identyfikują.

Jacek Wódz proponuje, aby dla wyjaśnienia problemów nabywania politycznej tożsamości oraz zróżnicowania przebiegów socjalizacji politycznej odwołać się do regionalnych tradycji kulturowych. Zwraca uwagę na dominujące w studiach politycznych w Polsce pojmowanie zjawisk z jednego centralnego punktu widzenia, zlokalizowanego w Warszawie. Utrudnia to, a nieraz uniemożliwia adekwatne badanie. Regionalna tradycja uczestniczy wyraźnie w nabywaniu tożsamości politycznej.

Regionalne korelaty tożsamości społecznej

Ludzie działają, będąc świadomi ograniczeń wynikających z ich pozycji społecznej i określonego zakotwiczenia w społecznym zróżnicowaniu. Ograniczenia, lecz z drugiej strony także i profity z tych samych źródeł, wchodzą w zakres treści

tożsamości społecznej jednostki. Pozycji społecznej i miejsca w kategorii uwarstwienia niepodobna doświadczyć inaczej, niż wchodząc w styczność z innymi. Główną rolę pełni tu rodzina i najbliższa społeczność, w której rodzina egzystuje. Zatem tożsamość społeczna to także świadomość miejsca określonego fizycznie, w którym doświadczamy tych styczności.

Marek S. Szczepański i Weronika Ślęzak-Tazbir piszą o wadze zakotwiczenia treści tożsamości społecznej w specyfice regionu. Kultura tymczasowości stworzyła ludziom nowe możliwości samorealizacji, lecz zarazem rozmyła poczucie tożsamości regionalnej. Na przykładzie Górnego Śląska omawiają oni wpływ zetknięcia się z procesami globalizacji i metropolizacji na świadomość i tożsamość regionalną. Szczególną uwagę zwracają w tym tekście wątki poświęcone powstawaniu treści tak zwanej „tożsamości sieciowej”, co stało się możliwe dzięki – mówiąc obrazowo – przeniesieniu własności terytorium na ekran komputera. W efekcie otrzymujemy „tożsamości hybrydowe”, omawiane szerzej w tekście artykułu. Interesujące są także uwagi o renesansie komunitaryzmu jako reakcji na globalizację.

Studium empiryczne Wojciecha Świątkiewicza i Marii Świątkiewicz-Mośny, poświęcone samoidentyfikacji i zadomowieniu mieszkańców wielkiego miasta, ujawnia ważne podłoża budowania społecznej tożsamości. Jest nim odniesienie do rodziny i kręgu przyjaciół. Użyte przez badaczy skale dystansu społecznego pozwoliły ujawnić stygmatyzowane kategorie społeczne i segmentację miasta na dobre i złe dzielnice.

Specyfika rynku pracy

Społeczny wymiar tej problematyki to zmiany strukturalne wywołane bezrobociem oraz nowymi formami zatrudnienia. W uwarstwieniu pojawiły się nowe kategorie, których pozycja dopiero się formuje, niedookreślone w hierarchii prestiżu i w układzie ról społecznych. Rynek pracy pozostaje dziś pod wyraźnym wpływem polityki podyktowanej zasadą merytokracji. Przybywa na nim miejsc wymagających złożonej, specjalistycznej wiedzy i ubywa miejsc pracy prostej. Merytokracja tworzy nowe uwarstwienie, nagradzając kompetencje, które są niejednakowo dostępne dla poszczególnych jednostek.

Daniel Markowski falsyfikuje ideę pełnego zatrudnienia, podkreślając, że kategoria bezrobotnych jest trwałym zjawiskiem strukturalnym nawet w najbardziej rozwiniętych gospodarczo społeczeństwach. Bezrobociu towarzyszy pauperyzacja zagrażająca wykluczeniem lub co najmniej marginalizacją. Równocześnie zasada merytokracji nakazuje wysoko nagradzać kategorie społeczne uprawnione dzięki posiadanej wiedzy i kwalifikacjom. Zatem rynek pracy sprzyja biegunowemu uwarstwieniu społeczności.

Jerzy Sobczak przedstawia kompetentnie ułożoną taksonomię alternatywnych form pracy. Uważa on, że globalizacja leży u podstaw nowych form pracy i zatrudnienia. Globalizacja ułatwia między innymi rozpowszechnienie się strategii *downsizingu* – odchudzania biznesu. Współczesny rynek pracy zmierza ku dopasowaniu

form pracy do form zatrudnienia, czego wcześniej nie obserwowano. Na tradycyjnym rynku pracy obowiązywała odwrotna zasada, a więc zgodność zatrudnienia z formą pracy (np. praca w fabryce była często powiązana z zatrudnieniem zmianowym, o czym decydował charakter pracy). Alternatywna forma zatrudnienia przy domowym komputerze umożliwia nie tylko wybór dowolnego czasu pracy, lecz także przesądza o treściach czynności przypisywanych tej formie zatrudnienia.

W szkicu zaprezentowanym przez Aleksandra Marcinkowskiego autor dowodzi za pomocą argumentacji historycznej, że pojęcie „gospodarka wiedzy” ma wyłączenie europejską genezę i nie do końca sprecyzowane znaczenie. Jest czymś w rodzaju konstruktu teoretycznego o wyraźnie heurystycznej funkcji. Niestety stawia więcej pytań niż daje odpowiedzi. Dodajmy, że pod tym względem przypomina status pojęcia „społeczeństwo wiedzy”, którego podstawowy dylemat wynika z trudności sprecyzowania statusu ontologicznego tego układu zjawisk, który ogarniamy pojęciem.

Barbara Gąciarz podejmuje zagadnienie przemian na rynku pracy w Polsce, opierając się na wynikach badań empirycznych nad zmianami społecznymi zachodzącymi w Warszawie. Uwarunkowania funkcjonowania rynku pracy są umieszczone w perspektywie porównawczej, w której układem odniesienia są inne kraje europejskie (wykorzystano tu szeroko dane z Europejskiego Sondażu Społecznego 2004, w którego opracowaniu dla Polski autorka brała udział) oraz tendencje społeczne wynikające z roli metropolii, którą Warszawa spełnia w układzie przestrzennym Polski. Kluczowym pytaniem przewijającym się w całym tekście jest to, czy atrakcyjność wielkiej metropolii regionalnej jako rynku pracy może stanowić dźwignię jej promocji do pozycji metropolii europejskiej oraz czy może to być czynnik stymulujący rozwój całego kraju. Uwaga autorki koncentruje się na różnicowaniach społecznych i klimacie społecznym, które kształtują się w metropolii miejskiej pod wpływem intensywnego procesu strukturalnych zmian na rynku pracy, oraz na ich wpływie na szanse rozwojowe tej społeczności terytorialnej. Przeprowadzona analiza, zarysowując charakterystykę stosunków społecznych w wielkiej metropolii, stanowi inspirację dla podejmowania dalszych studiów empirycznych nad omawianymi problemami.

Janusz Mucha dokumentuje, jak nauki ścisłe i technika wywierają ogromny wpływ na funkcjonowanie i dynamikę społeczeństw szeroko rozumianego Zachodu. Podkreśla, iż rozwijają się one w dzisiejszym świecie przede wszystkim w szkołach wyższych, dlatego też swoje egzemplifikacyjne badania prowadzi w krakowskiej Akademii Górniczo-Hutniczej. Stara się odpowiedzieć na pytania, jak AGH podejmuje cywilizacyjne wyzwania współczesności, jak reaguje na zagrożenia cywilizacyjne, jak najwybitniejsi jej uczeni (zarówno z pokolenia profesorów zwyczajnych, jak i z pokolenia młodych adiunktów) rozumieją istotę i społeczne zadania nauk ścisłych i technicznych. Chociaż jego badania skoncentrowały się na jednej tylko uczelni, to mają one walor ogólniejszy – reprezentują tak zwane *case*

study. Artykuł jest dobrym przyczynkiem do poznania treści samookreślenia się członków warstwy bez wątplenia wyróżnionej w społeczeństwie wiedzy.

Dylematy społeczeństwa wiedzy

Spółeczeństwo wiedzy nie oznacza jakiejś dotąd nieznannej szczególnej formy organizacji społeczeństwa. Sam termin wyraża po prostu fakt, że wiedza zajęła kluczową pozycję w zbiorze społecznych zasobów, stając się towarem o wymiernej wartości. Popyt na wiedzę zawdzięczamy przeświadczeniu, uzasadnionemu empirycznie, że jej posiadanie pozwala zredukować ryzyko związane z większością działań ludzkich. Redukcja jest wprost proporcjonalna do zasobu wiedzy i jej adekwatności wobec celu działania. Z drugiej strony, wiedza powiększa kompetencję i wpływa na skuteczność działania. O tych oczywistych faktach zaczęto mówić wtedy, gdy nurt modernizmu uwypuklił znaczenie innowacji we wszystkich niemal sferach życia społecznego. Zwłaszcza wzrost produktywności okazał się szczególnie dynamiczny dzięki nowym technologiom.

Obecnie głównym problemem staje się społeczna dystrybucja wiedzy, która w dzisiejszej postaci stwarza nowy podział na uprzywilejowanych, to znaczy zdolnych do nabycia wiedzy po jej aktualnych kosztach, i deprywowanych, niezdolnych do poniesienia takiego wydatku.

Ewa Jurczyńska-McCluskey opisuje pewną formę społecznej dystrybucji i spożytkowania wiedzy w przedsięwzięciach innowacyjnych. Dystrybucja przebiega na interaktywnym podłożu sieci zespalaającej kluczowe podmioty w regionalnej wspólnocie obywatelskiej, w której funkcjonuje dobrze uformowany kapitał społeczny. Takie wspólnoty tworzą się wokół ośrodków wielkomiejskich na podstawie ich politycznej infrastruktury oraz instytucji naukowych. Wszystkie formy obywatelskiej aktywności są w takim regionie okazją do dystrybucji wiedzy i wdrażania innowacyjności. W efekcie interakcji opartej na wzajemnym zaufaniu zostaje nie tylko pomnożony kapitał społeczny, lecz także rozwija się sfera wiedzy.

Kolejny szkic poświęcony jest pewnym niewydolnościom szkolnej edukacji. Marta Zahorska stwierdza, że drogi edukacyjne najsłabszych uczniów prowadzą na margines społeczny. Marginalizacja zaczyna się już w trakcie pobierania nauki, kiedy ujawniają się uczniowie słabi. Retorsją wobec tej praktyki jest opór uczniów w formie kontestacji szkoły. Jest to przykład kolejnego dylematu społeczeństwa wiedzy, który wiążemy z dystrybucją wiedzy wprowadzającą nowe kryteria społecznego wykluczenia.

Przejawy tradycji w dobie postmodernizmu

Niełatwo jest rozpoznać tradycyjne normy wyznaczające współczesne działania. Wiemy, że naszą kulturą tożsamość zawdzięczamy ciągłości istnienia takich norm, ale utożsamiamy je zazwyczaj z bardziej lub mniej odległą przeszłością. Tradycja w terażniejszości doświadczana jest jako swego rodzaju anachronizm.

Zygmunt Seręga sądzi, że jest to spadek odziedziczony po okresie modernizmu, kiedy tradycja była rugowana do lamusa historii. Przypomina o przednowoczesnym statusie tradycji wyznaczającej całość ładu społecznego. W dobie ponowoczesnej tradycja została poddana nadinterpretacji, czego przejawy omawia jako zmianę atrybutów tradycyjnej normy. Właśnie ta nadinterpretacja nie tylko zaciera tradycyjną proveniencję normy, lecz także sprawia, że tradycją skłonni jesteśmy nazywać to, co wcale nią nie jest.

Krzysztof Gorlach i Zbigniew Drąg prezentują wyniki długoletnich badań panelowych nad rodzinnymi gospodarstwami rolnymi. Artykuł jest fragmentem wielowątkowej problematyki poświęconym źródłom wiedzy towarzyszącej praktykom produkcyjnym. Autorzy przyjęli jako zmienną niezależną rynkową pozycję gospodarstwa i na tym tle śledzą dynamikę zmian źródeł wiedzy. Ujawnili stopniowe odrzucanie tradycyjnych źródeł wiedzy i informacji, a równocześnie zarejestrowali renesans wiedzy lokalnej. Rolnicy doceniają doświadczenie zgromadzone przez wiejską społeczność. Dodajmy, że takie doświadczenie było głównym źródłem wiedzy wsi tradycyjnej, a więc są podstawy, by sądzić, że tradycja ujawniła się w tych badaniach w formie nadinterpretowanej normy ukierunkowującej orientację poznawczą rolników.

Socjalizacja, edukacja, wychowanie

Maria Zielińska ogniskuje uwagę na postawach i zachowaniach młodych ludzi, znajdujących się u progu dorosłości, wobec wyzwań życia w nowym ładzie społeczno-ekonomicznym kraju. Szczególna uwaga autorki kieruje się na zbadanie ich projektów życiowych w zakresie edukacji i pracy. Celem jest dokumentacja empiryczna przyjętej tezy o postępujących zmianach mentalności w kierunku mentalności przedsiębiorczo-podmiotowej i odchodzeniu od mentalności bierno-produktywno-antyindywidualistycznej i obronno-zachowawczo-roszczeniowej, tak znamiennej dla ludzi w PRL-u. Autorka stara się zatem ustalić, czy i w jakim stopniu młode pokolenie przystosowane jest do życia w warunkach gospodarki rynkowej. Młodzi Polacy zaakceptowali kapitalizm i dobrze się w nim odnajdują. Intrygujące badawczo jest ustalenie, iż formułowane dzisiaj sądy o niepewności i zagubieniu nie są raczej aktualne. Podstawową bowiem strategią osiągnięcia powodzenia w życiu przez młodych jest strategia edukacyjna, generująca zachowania na rynku pracy. Strategią uzupełniającą, o charakterze tymczasowym, jest także strategia migracyjna. W projektach życia młodych Polaków dominuje zmiana sposobów myślenia o edukacji i pracy, a także sposobach osiągnięcia powodzenia w życiu.

Grażyna Skąpska podnosi szczególnie ważne zagadnienia związane z wielowymiarowym obrazem prawa. Ukazuje tradycje ujmowania prawa i uwarunkowania wpływające na jego wagę, znaczenie i prestiż w społeczeństwie. Te uwarunkowania określały kulturę prawną, świadomość prawną i postawy wobec prawa, które w związku ze znaczeniem procesu komunikacji określane są coraz częściej „obrazami prawa”. Warunkiem skutecznej komunikacji w tej dziedzinie jest nie

tylko informowanie społeczeństwa o prawie obowiązującym w zrozumiałym języku, lecz głównie informowanie w taki sposób, aby kształtowana była kultura prawna, wzmacniająca autorytet prawa, zaufanie do prawa i do zawodów prawniczych. Interesująca egzemplifikacja prezentowanych idei odnosi się do wizerunków prawa i prawników w polskich mediach. Autorka wskazuje, iż niezwykle krytyczne, bulwersujące opinię publiczną publikacje kształtują charakterystyczne obrazy prawa. Krytyka prawa, jak pisze, ma często charakter autorytatywny, stanowi przykład nieobywatelskiego dyskursu i jest upartyjniona. Postuluje zatem warunki komunikacji mające kształtować kulturę prawną, zaufanie do prawa i jego prestiż w Polsce.

Przedmiotem artykułu Marii Donevskiej są wyzwania, jakie stają przed służbami socjalnymi w wieloetnicznym i wielokulturowym społeczeństwie macedońskim. Autorka stara się odpowiedzieć na pytanie, jak w takiej sytuacji powinny działać wszystkie instytucje i organizacje, szczególnie ich pracownicy, aby osiągnąć zamierzone rezultaty. W artykule do zilustrowania istniejących problemów i towarzyszącego im kontekstu kulturowego wybrano zbiorowość macedońskich Romów (także uchodźców z Kosowa) – najbardziej zmarginalizowaną i upośledzoną mniejszość etniczną w Macedonii – oraz kwestię przemocy w rodzinie, uwarunkowanej w tym kraju kulturowo (niska pozycja w rodzinie kobiet i dzieci). Jest to próba opisu podejmowanych działań ze strony służb społecznych i organizacji pozarządowych, a jednocześnie problemów, jakie dla ich efektywności stwarza tu wielokulturalizm i wieloetniczność.

Przejawy przemocy w szkole są obecnie przedmiotem zainteresowań przedstawicieli nauk społecznych: psychologii, pedagogiki i socjologii. Ich przedstawiciele w różny sposób podchodzą do tego zjawiska, różnie je definiują, kładąc nacisk na odmienne aspekty. Wydaje się, że najprościej jest zdefiniować przemoc fizyczną, trudniej zaś inne jej formy. I dlatego Petre Georgievski zwraca uwagę na to, że odwoływanie się do fizycznego, prawnego czy psychologicznego aspektu pomija kontekst społeczny przemocy, szczególnie makrospołeczny. Twierdzi, że przemoc jest niejako wnoszona do szkoły z zewnątrz jako wynik socjalizacji w społecznym otoczeniu (rodzynie, grupach rówieśniczych, społeczeństwie). Patrząc z perspektywy szkoły, można wyróżnić jej trzy formy: 1) przemoc z zewnątrz, wnoszona do szkoły, 2) przemoc jako „szkolne nieucywilizowanie”, 3) przemoc, która skierowana jest przeciw instytucji.

Próbując określić wpływ kontekstu społecznego na wymienione formy przemocy w szkole, autor zwraca uwagę na znaczenie trzech poziomów zjawisk określających kontekst społeczny: 1) wewnętrzny, macedoński kontekst społeczny, 2) globalny lub globalizacyjny; 3) komunikacji medialnej, występujący również w dwu wcześniejszych kontekstach. Takie potrójne spojrzenie jest czysto umowne, ponieważ powyższe konteksty są silnie ze sobą powiązane.

Wartość i znaczenie edukacji ukazane są także na innym gruncie kulturowym. Beata Kowalska omawia zagadnienie szczególnie bliskie zainteresowaniom

Jubilata, które wiąże się z wpływem edukacji na wszystkie płaszczyzny modernizacji. Autorka przedstawia ważną i złożoną egzemplifikację problemu na przykładzie dostępu kobiet do wykształcenia na Bliskim Wschodzie. Jej socjologiczno-antropologiczne badania w tym regionie dają bezcenne świadectwo znaczenia alfabetyzacji kobiet, która jest m.in. jednym z niepodważalnych dzisiaj składników genderowej gentryfikacji kapitału społecznego. Analiza rozwoju edukacji kobiet i jej zróżnicowania strukturalnego prowadzona jest w perspektywie diachronicznej, tj. od XIX wieku do chwili obecnej, z uwzględnieniem uwarunkowań kolonialnych i postkolonialnych, kulturowych, religijnych i ekonomicznych. Z ogromnym uwrażliwieniem na kwestie kobiet na Bliskim Wschodzie autorka rysuje socjologiczny wymiar edukacji jako czynnika zmiany świadomościowej, określania statusu społecznego kobiet i wchodzenia przez nie w sferę publiczną. Wykształcenie kobiet, coraz szybciej nabierające wartości w tych społeczeństwach, wyraża się także w sferze prywatnej np. poprawą zdrowia dzieci, odżywiania, obniżenia poziomu ich umieralności, także wzrostem dochodów rodziny.

Marek Kucia przedstawia wyniki własnych badań, prowadzonych na podstawie zróżnicowanych metod socjologicznych, na temat nauczania o Zagładzie. Przypomina, iż w 1997 roku temat Holocaustu został wpisany do podstawy programowej nauczania w polskich szkołach ponadpodstawowych. Realizowane przez autora badania dały możliwość objęcia sondażem dyrektorów i nauczycieli historii we wszystkich polskich gimnazjach i liceach ogólnokształcących oraz wszystkich absolwentów szkoleń z nauczania o Zagładzie, organizowanych przez najważniejsze w tej dziedzinie instytucje, tj. Centrum Edukacji Obywatelskiej, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau i Żydowski Instytut Historyczny.

Wyniki badań pozwoliły na pokazanie otwartości dyrektorów szkół i nauczycieli historii, a także uczniów na ideę nauczania o Zagładzie oraz bogatą praktykę takiego nauczania. Autor wskazuje, iż szczególnie licznie reprezentowani w próbie dyrektorzy i nauczyciele pracujący z dziećmi i młodzieżą z małych miast i wsi manifestowali postawy otwartości oraz wskazywali na bogate doświadczenia w tym zakresie. Z badań wynikało jednakże, iż nauczyciele oczekują nowoczesnego zestawu materiałów do nauczania o Holokauście.

Migracje

Kluczowa dla socjologii migracji problematyka ustaleń definicyjnych w obliczu złożoności przemieszczeń międzynarodowych i ich dynamiki we współczesnej rzeczywistości zaprezentowana została w tekście Krystyny Romaniszyn. Autorka definiuje fundamentalne pojęcia migracyjne, w tym migracje powrotne, które należy odróżnić od innych form powrotu. W celu zaprezentowania własnego stanowiska w kwestii definiowania tego typu migracji poddaje analizie m.in. uwarunkowania powrotów z uwzględnieniem czynników sprzyjających i powstrzymujących. Omówione zostają trzy takie czynniki: społeczne (sieci rodzinne), ekonomiczne (strategie konsumpcyjno-inwestycyjne) i kulturowe bądź symboliczne (m.in. ideo-

logia powrotu). Dociekania prowadzą autorkę do ustalenia podstawowych, konstytutywnych cech migracji powrotnej. Są nimi: jednorazowość, a nie wielokrotność przemieszczenia, jej definitywność (nie na pewien czas), dobrowolność, a nie przymusowość, ponowność (zwrotność) przesiedlenia, zaplanowanie i przygotowanie ruchu, bazowanie na solidnym fundamencie sieci społecznych, strategii konsumpcyjno-inwestycyjnych i ideologii powrotu.

Tekst Krystyny Slany i Magdaleny Ślusarczyk odnosi się do problematyki migracyjnej w kontekście napływu do Polski, ujmowanego z perspektywy genderowej. Głównym celem artykułu jest przedstawienie stanu i zakresu badań nad migracją kobiet. Z analiz wynika, iż w wyodrębnionych po roku 1989 dwu fazach eksploracji zagadnień migracyjnych uwrażliwienie na takie kwestie migrujących kobiet, jak np. zatrudnienie w nieformalnych i formalnych segmentach rynku pracy, dyskryminacja rodzajowa, integracja społeczna, partycypacja w społeczeństwie obywatelskim, znaczenie etniczności w życiu migrantek, handel kobietami, prostytutka, było obecne w ograniczonym zakresie. Polska staje się powoli krajem imigracyjnym, z widocznymi elementami wielokulturowości, zatem rozpoznanie sytuacji imigrantów, a szczególnie słabo zbadanego podmiotu, jakim są kobiety-migrantki, jest niezbędne w celu kreowania odpowiedniej polityki imigracyjnej i polityki wobec imigrantów, w tym genderowo zorientowanej polityki na potrzeby imigrantek (odmiennych często od potrzeb mężczyzn-imigrantów).

Socjologia Internetu

Lesław H. Haber przedstawia ontologiczne i epistemologiczne podwaliny nowego obszaru badań związanego z Internetem oraz wyłonienie się nowej subdyscypliny, jaką jest socjologia Internetu. Kluczowe miejsce w jego analizie zajmuje kategoria codzienności „poprzez” Internet i „w” Internecie. Codziennosc ujmowana przez te dwa pryzmaty jest źródłem wielu inspiracji badawczych.

Nowy podmiot socjologicznych badań odnosi się do społeczności digitalnej, określonej poprzez zakres umiejętności człowieka w wykorzystywaniu teleinformatyki, z jego głównym „uniwersum”, jakim jest Internet. Socjologia Internetu stanowi zatem nową subdyscyplinę bazującą na codzienności internetowej. Haber, jako jeden z współtwórców polskiej socjologii Internetu, wskazuje i omawia triadę analityczną określającą jej samodzielność i oryginalność. Triada ta obejmuje stan konceptualny, propozycje metodologiczne oraz możliwości aplikacyjne. Autor przyjmuje, iż paradygmat analizy życia codziennego, rozwijany przez Piotra Sztompkę, jest teoretyczną podstawą wielowymiarowego badania społeczności digitalnych, będących wskaźnikiem globalnej ekspansji interaktywności komunikacyjnej.

Empiryczną egzemplifikacją ustaleń teoretycznych, przedstawionych w tekście Lesława H. Habera, jest analiza nowych ruchów społecznych alterglobalistów w Internecie, zaprezentowana przez Dorotę Żuchowską-Skibę. Autorka zajmuje się definiowaniem i określaniem ruchów, a następnie poddaje analizie zawartości strony

WWW organizacji i stowarzyszeń alterglobalistycznych, takich jak: Lepszy Świat, ATTAC oraz Młodzi Socjaliści. Dla ruchu alterglobalistów Internet jest medium pozwalającym na komunikację i mobilizację swych członków oraz sympatyków, gromadzenie środków finansowych i pozyskiwanie nowych członków. Przestrzeń Internetu jest przestrzenią społeczną, w której następuje wymiana poglądów, idei, przekonań oraz nagłaśnianie oryginalnych, globalnych i lokalnych działań.

Prezentowany tom zamykają wypowiedzi uczniów Jubilat: Marii Świątkiewicz-Mośny wraz z Aleksandrą Wagner oraz Piotra Długosza, dzisiaj już adiunktów dwu uniwersytetów: Jagiellońskiego i Rzeszowskiego. Teksty te są znacznie odmienne od pozostałych, bardziej osobiste, bo pisane właśnie przez wychowanków. Nie omawiamy ich treści, zachęcając do przeczytania.

Drogi Marianie, *ad multos annos!* Czekamy na dalsze Twoje badania i książki, otwierające nowe przestrzenie socjologicznego poznania i wyjaśniania.

Kraków, 10 marca 2009

Krystyna Słany
Zygmunt Seręga